

ВІЙНА ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ

Балтаджи П. М., Матвєєва Л. Г.

Конфлікт як специфічний тип взаємодії, що полягає у зіткненні інтересів суб'єктів суспільних відносин, виступає об'єктивною умовою розвитку цивілізації. Конфлікти супроводжують людство протягом усієї історії і знайшли висвітлення в історії, літературі та творах мистецтва різних країн і народів. В основу виникнення і розвитку будь-якого соціального протиріччя покладено об'єктивну суперечність між протиборчими силами. Конфлікт має не лише об'єктивний бік, де він розглядається як соціальне протиріччя, що виникає у певних умовах реальності, а й суб'єктивний, тобто особистісні властивості учасників конфлікту, які спонукають останніх вступати в конфліктну взаємодію, вибирати ті чи інші форми конфлікту. Не остання роль у таких процесах відводиться ментальним характеристикам.

Під соціальним конфліктом слід розуміти будь-яку взаємодію сторін, що зумовлена протилежністю їхніх ціннісних установок і встановлених норм поведінки. Поняття політичного та міжнародного конфлікту дедалі більше виходить за рамки, у яких вони розглядалися у XIX ст. Найвищою формою конфлікту, інструментом остаточного та радикального вирішення конфліктної ситуації і сьогодні виступає війна. Війна відноситься до історичних явищ і є однією з найсильніших, жорстоких і масових форм конфліктів, що впродовж історії зазнала безліч трансформацій. Війна як конфлікт між політичними утвореннями, що відбувається у формі озброєного протиборства, військових дій між збройними силами, представлена як у контексті історико-правових досліджень XX ст., так і у сучасному політико-правовому дискурсі.

Ефективним підходом до відновлення довіри, що базується на розумінні, відповідальності, неприпустимості насилля, верховенстві права і турботі про майбутнє, є діалог - діалог цивілізацій. Основа і мета діалогу цивілізацій - взаєморозуміння в усіх аспектах сучасної життєдіяльності. Діалог цивілізацій - це взаємоповага, взаємовплив різних цивілізаційних явищ і тенденцій, конструктивна взаємодія в інтересах людства.

Ключові слова: конфлікт, війна, глобалізація, інновація, альтернативне вирішення спорів, діалог, менталітет, миробудування, правова культура, громадянське суспільство.

Baltadji P. M., Matvieieva L. H. War as a form of social conflict

Conflict, as a specific type of mutual modality, which opposes the interests of the subjects of suspility, acts as an objective intellectual development of civilization. Conflicts accompany the people through all the history and knowledge of the history, literature and works of art of various lands and peoples. The basis of the vindication and development of any kind of social resistance is based on the objective superhumanity between the opposing forces. Conflict is not the same side, de conflict rowing, yak is social, viniki, in the melodies of the real, and the submarine side, Tobto is the Personal Participation, Yaki to the reservation of conflicts, there is a configuration. Not the remaining role in such processes is given to mental characteristics.

Social conflict as one of the characteristic phenomena of societal development encompasses a diverse range of contradictions in the surrounding reality. The emergence and development of any social contradiction is based on an objective contradiction between opposing forces. Social conflict has not only an objective side, where the conflict is seen as a social contradiction at the stage of resolution, but also a subjective side, i.e. a conflict. Social conflict should be understood as any interaction between the parties, caused by the opposing of their values and established norms of behaviour.

The highest form of conflict, the instrument of the final and radical solution of the conflict situation is war. War is a historical phenomenon and is one of the strongest, most brutal and massive forms of conflict that has undergone many transformations throughout history. The 20th century, with mass wars, civil and political conflicts, total repression and genocide, formed an intellectual and political one public request for effective instruments of prevention, minimization of inter-group conflicts at the highest level.

Dialog is an effective approach to restoring trust based on understanding, responsibility, the inadmissibility of violence, the rule of law and the care for the future. The dialog gives an opportunity to agree on a new political, administrative and economic order, which will be recognized by the participants of this process.

Key words: conflict, war, function, globalization, innovation, alternative dispute resolution, dialog, peacebuilding, legal culture, civil society.

Постановка проблеми та її актуальність.

Трансформація усіх сфер суспільного життя призвела до кризи традиційних норм, цінностей, моральних настанов та у цілому до дезорієнтації людини у мінливому світі. На перший погляд, класова боротьба, міждержавні протистояння, боротьба за ресурси як історичні причини конфліктів відійшли у минуле. Однак людство стало заручником власної еволюції. Нові можливості у поєднанні з традиційним, екстенсивним, споживчим типом мислення призвели до глобальної системної кризи цивілізації (цивілізація тут розуміється як більш складна структура, ніж суспільство чи держава). Криза передуює конфлікту, а конфлікт війні. Натомість війна породжує нову низку конфліктів і криз, які рано чи пізно призводять до наступних воєн.

Конфлікти супроводжують людство протягом усієї історії і знайшли висвітлення в історії, літературі, творах мистецтва різних країн і народів. Під соціальним конфліктом слід розуміти будь-яку взаємодію сторін, що зумовлена протилежністю їхніх ціннісних установок і встановлених норм поведінки. Справедливим буде віднесення війни до найбільш поширеної в історії людства форми соціально-політичної взаємодії. Хоча будь-який реальний конфлікт, безпосередньо пов'язаний із часовими, просторовими та соціальними параметрами, і являє собою форму соціальної взаємодії, спрямованої на вирішення протиріччя, війна не може виступати інструментом діалогу і формою вирішення конфлікту. Поняття політичного та міжнародного конфлікту дедалі більше виходить за рамки, у яких вони розглядалися у ХІХ ст. На жаль, найвищою формою конфлікту, інструментом остаточного та радикального вирішення конфліктної ситуації і сьогодні залишається війна. Зміна ціннісних орієнтирів, форм та методів комунікації, трансформація свідомості у відповідь на виклики часу зумовлюють перегляд такої форми конфлікту, як війна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Визначаючи інтерес, приділений формам конфлікту в різні часи, слід мати на увазі, що перші дослідження носили суто описовий характер. Питання природи та форм конфлікту, динаміки розвитку та причин ескалації, способів профілактики та інструментів вирішення стали предметом наукових досліджень значно пізніше. Конфлікт як категорія наукового пізнання знайшов визначення у дослідженнях із політології, теорії міжнародних відносин, соціології, психології, юриспруденції, економіки, математики, філо-

софії і навіть літератури. Поняття є предметом вивчення в наукових дослідженнях П. Астахова, С. Бобровник, В. Васильченка, Л. Волошиної, А. Гірник, Л. Герасіної, Н. Грішиної, В. Жеребіна, Д. Зеркіна, В. Казимирчука, М. Козюбри, В. Кривцової, В. Кудрявцева, Н. Оніщенко, Л. Петрової, В. Тація, І. Терещенко, Ю. Тодики, Ю. Тихомірова, О. Сенік та ін.

Вагомий внесок у розроблення проблеми взаємозв'язку збалансованості й конфлікту в сучасному постіндустріальному суспільстві зробили Р. Дарендорф, Г. Зіммель, Л. Козер.

Війна як конфлікт між політичними утвореннями, що відбувається у формі озброєного протиборства, військових дій між збройними силами, представлена як у контексті історико-правових досліджень ХХ ст., так і у сучасному політико-правовому дискурсі.

Отже, конфлікт уявляється як міждисциплінарний феномен, як соціально-політичне явище, як процес і як засіб переходу від одних політичних дій до інших, як умову зміни системних моделей міжнародних відносин.

Метою статті є аналіз та висвітлення війни як форми політичного конфлікту. Розуміння сучасних форм конфлікту визначає способи та перспективи їх вирішення та умови миробудування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогодні як ніколи набуває актуальності тема конфлікту як соціального феномену. Дискусія зумовлена багатофакторною природою конфлікту та його впливом на суспільні процеси. Специфіка світової реальності, напрями суспільного та державного розвитку, новизна і складність викликів, що стоять перед сучасним суспільством, вимагають системного перегляду природи соціального конфлікту. Знання та використання ефективних технологій запобігання конфліктам і нейтралізації конфліктогенних чинників стає важливим завданням на всіх рівнях [3, с. 7].

Універсальним видається розуміння конфлікту як зіткнення двох або більше сил, спрямованих на забезпечення своїх інтересів в умовах протидії як відкритої форми соціального протистояння, у межах якого суб'єктивні інтереси однієї зі сторін, реалізуються за рахунок цілеспрямованого утиску інтересів іншої сторони. Конфлікт як соціально-правове та психологічне явище віддзеркалює економічні, політичні, ідеологічні, культурні, етичні та інші фактори суспільного життя.

В основу будь-якого соціального протиріччя покладено об'єктивну суперечність між протиборчими сторонами. Водночас соціальний конфлікт -

це не просто протиріччя. Це специфічний тип взаємодії, що полягає у зіткненні інтересів суб'єктів (класів, національних, політичних, етнічних, релігійних груп тощо). Соціальний конфлікт часто виникає через конкуренцію за доступ або контроль над ресурсами чи можливостями [7, с. 122]. Дискусію викликає теза про насильницьку природу поведінки людини. Конфліктність соціальної взаємодії зумовлена людською природою. Людині притаманні насильницькі методи в досягненні своїх цілей, у боротьбі за необхідні ресурси. Людські війни як аналог поведінки тварин, які конкурують за простір, їжу, партнерство. Із розвитком технологій людська агресивність стала загрозою існування виду [8, с. 83]. Отже, форми і способи комунікації є ознакою соціальної еволюції.

Загострення старих та появу нових соціальних протиріч на макро- та мікрорівні дослідники пов'язують із глобалізаційними процесами. Складно не визнати, що оцінку наслідків соціальних конфліктів очікують серйозні зміни. Це стосується передусім макроконфліктів, під якими слід розуміти конфлікти, зумовлені глобальними проблемами сучасності, які загрожують інтересам людства і ставлять під питання існування цивілізації. Поняття соціального, політичного, воєнного, міжнародного конфлікту дедалі більше виходить за рамки, у яких вони розглядалися у XIX ст. Найвищою формою конфлікту, інструментом остаточного та радикального вирішення конфліктної ситуації і сьогодні виступає війна. Об'єктивна оцінка нової реальності дає підстави для визнання XXI ст. «віком війн» [4].

Характеристика конфлікту як чинника настання деструктивних наслідків асоціюється з руйнацією порядку в тій чи іншій сфері. У свідомості більшості конфлікт - це негативне явище, що несе загрозу відносинам, порядку, інтересам і є синонімом протистояння, хаосу, безладу, війни. Разом із тим приводом для дискусії є той факт, що наслідки конфлікту впливають як на кожну зі сторін, так і на соціальне ціле. З одного боку, конфлікт може сприяти ідеологічній єдності, посиленню соціального контролю та централізації прийняття рішень кожною зі сторін. З іншого - конфлікти можуть зміцнювати різні рівні рівноваги, сприяти створенню коаліцій. І якщо в контексті соціології та психології така позиція знаходить підтримку, то в контексті політології та дипломатії, акцентування уваги на позитивній ролі конфлікту веде до ідеологічної помилки, пов'язаної з фетишизацією війни або воєнно-політичних конфліктів [4, с. 4].

Походження і зміст соціального конфлікту розкриваються через аналіз спільних для всіх видів соціальних конфліктів моментів. Будь-який соціальний конфлікт (політичний, економічний, духовно-культурний), пов'язаний із задоволенням амбіцій, потреб, інтересів, цінностей [6]. Різновидом соціального (політичного) конфлікту, у якому сторони прагнуть досягнення своїх інтересів за допомогою військової сили, виступає озброєний конфлікт. Незалежно від мети, масштабності і складу учасників усі озброєні конфлікти, зрештою, є продовженням політичного конфлікту військовими методами. Маючи однорідну з війною суть, військовий конфлікт, як зазначає Н. Фурсіна, відрізняється від війни тим, що не носить, як правило, непримиренного характеру, оскільки його учасники переслідують обмежені, далекі від крайнощів цілі. Вони ведуться на локальному просторі й обмежені засобами, що не вимагають мобілізації усієї потужності сторін [8, с. 83].

Війна відноситься до історичних явищ, які розвиваються найшвидше. Дослідники вже давно відзначали, що вона значно раніше досягла розвинених форм, ніж мирні відносини. Війна була й залишається могутнім локомотивом науково-технічного прогресу XX ст. Війна зазнала глибоких змін за соціально-політичним змістом, воєнно-технічними характеристиками, масштабами, руйнівною і знищувальною силою.

Війна визначається як найпотужніша, всеосяжна, наймасштабніша форма розподілу і перерозподілу влади - конфлікт, у якому ставки найвищі, а наслідки структурно-радикальні. Кількісна відмінність війни від простого конфлікту призводить до відмінностей якісних: війна постає не лише найвищою формою конфлікту, а й, певною мірою, його запереченням - інструментом остаточного та радикального вирішення конфліктної ситуації [2, с. 53].

Розширився зміст війни. Якщо сто й більше років тому основний зміст війни повною мірою вичерпувався збройною боротьбою, то у XX ст. він став доповнюватися дипломатичною, економічною, інформаційно-психологічною, розвідувально-диверсійною, терористичною й іншими формами боротьби, які відповідають єдиній меті і розгортаються не лише на території воюючих країн, а й у глобальному геополітичному просторі. У сучасну епоху поширився «державний тероризм», що втілюється у широкі терористичні акції одних країн проти інших. Війна є засобом нав'язування політичної волі. Одна сторона конфлікту намагається силою змінити поведінку іншої, зму-

сити відмовитися від своєї свободи, ідеології, культурно-духовних цінностей, території, права власності, навіть історії. Війна - це організоване озброєне насильство, спосіб досягнення політичних цілей суб'єктами міжнародних відносин. Визначаючи суб'єктів політичного конфлікту, наявність політичного інтересу та амбіцій, урахувавши закономірність історичних процесів, виникає питання: чи не є війна формою політичних відносин?

Людство стоїть перед вибором подальшого шляху розвитку. Це момент перезавантаження. Мають змінитися цілі розвитку та форми їх досягнення. Орієнтиром у формуванні нової реальності має стати забезпечення стійкості суспільства до глобальних соціальних конфліктів.

Сучасна картина соціальних конфліктів та їх багатоаспектність визначають пошук способів і форм їх розв'язання, перегляд системи вирішення конфліктів. Незалежно від умов, у яких народився конфлікт, способи вирішення є ідентичними.

У концептуальному аспекті система розв'язання соціальних конфліктів є сукупністю організаційних і процедурно-процесуальних елементів, відповідно пов'язаних між собою, зокрема в ієрархічний спосіб. У межах цієї системи виділяють дві функціональні підсистеми: систему юрисдикції, в основі функціонування якої лежить принцип владно-примусового розв'язання політичних конфліктів, і систему їх альтернативного розв'язання, оснований на принципі компромісу [6, с. 19]. Слід розуміти, що розв'язання конфлікту і досягнення миру за допомогою авторитарних інструментів на будь-якому рівні, у будь-якій сфері не є ефективним і не гарантує спокою. Примирення - це процес, час, воля.

Реальними альтернативними формами розв'язання політичних конфліктів можуть виступати діалог та міжнародне посередництво (медіаторство), що означає врегулювання суперечки за наявності нейтрального посередника, який допомагає сторонам домовитися. Ефективним підходом до відновлення довіри, що базується на розумінні, відповідальності, неприпустимості насилля, верховенства права і турботі про майбутнє, є діалог - діалог цивілізацій.

Під діалогом дослідники розуміють комунікаційну взаємодію, яка сприяє розв'язанню наявних спільних проблем (безпеки, економіки, екології тощо) на основі принципів толерантності й збереження культурної багатоманітності світу [1]. Концепція діалогу між цивілізаціями відображена

у низці резолюцій Генеральної Асамблеї ООН. Першою стала резолюція 53/22 1998 р.

Діалог цивілізацій - це рівноправна взаємодія економік, політичних систем, культур, заснована на взаєморозумінні [5, с. 5]. Основа і мета діалогу цивілізацій - взаєморозуміння в усіх аспектах сучасної життєдіяльності. Діалог цивілізацій - це взаємоповага, взаємовплив різних цивілізаційних явищ і тенденцій, конструктивна взаємодія в інтересах людства.

Висновки. Так чи інакше конфлікт об'єктивно привертає увагу до загострення протиріч. Важливим є питання ціни такої уваги. Отже, на нашу думку, про роль конфлікту можна говорити залежно від конкретного історичного, політичного та соціального контексту.

Отже, конфлікт - це об'єктивне соціальне явище. Неможливість уникнення протиріч у суспільних відносинах визначає необхідність пошуку ефективних способів їх вирішення. Залежно від обставин такими засобами виступають як конфліктна, так і консенсуальна (альтернативна) взаємодія. І хоча життя без протиріч і конфліктів - це утопія, альтернативні способи їх вирішення - це реальність. А це означає, що: конфлікт є істотним чинником соціальних зв'язків і потребує постійної уваги; конфлікт має і потребує рішення; це взаємна робота; це свідоме поведінка.

Водночас не всі конфлікти завершуються примиренням. Деякі ведуть до остаточного розриву відносин. Конфлікти - неминуча частина життя. Питання лише у місцетві їх вирішення.

Література

1. Бернадський Б.В., Мілославська О.М. Сутність і природа міжнародного конфлікту та політичний компроміс: історичний погляд *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/74.pdf.
2. Кононенко С.В. Війна в міжнародній політиці: технологія, культура, організація. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 41. С. 53-63.
3. Герасіна Л.М., Требін М.П., Сахань О.М., Воднік В.Д. Конфліктологія: загальна та юридична: підручник / за заг. ред. Л.М. Герасіної. Харків: Право, 2021. 224 с.
4. Перепелиця Г.М. Воєнно-політичний конфлікт: методологія дослідження та врегулювання: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02. Київ, 1996. 38 с.

5. Рафальський О. Сучасні погляди на проблему діалогу цивілізацій. *Наукові записки ІПі-ЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 83-84. С. 5-9. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskyi_suchasni.pdf.

6. Сенік О.М. Загальна теорія правового конфлікту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2013. 22 с.

7. Сенік О.М. Динаміка розвитку правового конфлікту. *Інформація і право*. 2013. № 1(7). С. 121-130.

8. Фурсіна Н.А. Теорія виникнення військових конфліктів, воєн. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 81-88. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/18.pdf.

Балтаджи П. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професорка кафедри державно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-2346-4230

Матвєєва Л. Г.,
доктор юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри теорії та філософії права
Одеського державного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-8402-5584